

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЯК МЕТОД УПРАВЛІННЯ
ПРОБЛЕМНИМИ КРЕДИТАМИ

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України,
кафедра банківської справи,
03022, м. Київ, вул. Васильківська, 90 а,
тел.: (044) 521-35-04,
e-mail: bank@univ.kiev.ua

Анотація. Стаття присвячена такому актуальному питанню, як несвоєчасне погашення заборгованості (неповернення кредитів). Як вирішення проблеми наводиться декілька практичних рекомендацій із реструктуризації проблемної заборгованості.

Ключові слова: проблемна заборгованість, проблемний кредит, реструктуризація боргу, колекторські агентства.

Annotation. Clause is devoted to such pressing question as to untimely repayment of debts (a non-return of credits). As a decision of a problem provides some practical recommendations on the restructuring of problem debts.

Key words: problem debt, problem credit, restructuring of debt, collector agencies.

Вступ. Сучасний етап розвитку банківської системи характеризується суттєвим погіршенням банківських балансів, зростанням частки проблемних кредитів і проблемних активів у цілому [6, с.159].

Масовий дефолт щодо кредитів має тимчасовий характер, тому в інтересах банківських структур активно розвивати схеми роботи з тимчасово проблемними позичальниками, іти їм назустріч у частині зниження боргового навантаження, реструктуризації боргів, зберігаючи тим самим лояльну клієнтуру й працюючи на майбутнє [2].

Виникнення проблемної заборгованості зумовлене негативними наслідками фінансової кризи, серйозними помилками в кредитній політиці самих банків, а також навмисними неплатежами позичальників [7, с.50].

Проблемні кредити – це кредити, за якими своєчасно не проведені один чи кілька платежів, значно знизилася ліквідність і ринкова вартість забезпечення, виникли обставини, які роблять сумнівним виконання позичальником своїх зобов'язань [5, с.329].

Управління проблемними кредитами потребує багато часу, фінансових і трудових витрат, оплати юридичних послуг. Звичайно, найкраща політика з управління втратами полягає в їх уникненні з погляду як прибутковості, так і репутації банку, але в реальному житті досягти цього не вдається [1, с.233].

Постановка завдання. Мета статті полягає у вивченні природи проблемних кредитів, оцінці їх стану на сучасному етапі, необхідності застосування реструктуризації кредитів, а також у визначенні основних елементів реструктуризації проблемної заборгованості з кредитів банків. Методологічною основою дослідження є системний підхід до вивчення умов і можливостей реструктуризації заборгованості як методу управління проблемними кредитами банку.

Результати. Нині точні дані про реальний обсяг проблемних кредитів, сформованих в українській банківській системі, відсутні.

Згідно з методикою Національного банку України, у 2009 році обсяг негативно класифікованої заборгованості (простроченої та сумнівної) виріс на 51,9 млрд грн, або в 3,9 раза – з 18,0 до 69,9 млрд грн, а питома вага проблемної заборгованості досягла

9,4%. Станом на 01.11.2010 р. обсяг проблемних кредитів зріс до 89,7 млрд грн, що у відносному вираженні становить 12,0% від загальної суми виданих кредитів. Однак, на думку аналітиків, ці дані прийнято вважати заниженими.

Згідно з результатами дослідження міжнародного агентства Fitch Ratings, частка проблемних кредитів 12 українських банків (УкрСиббанк, Укрсоцбанк, ВТБ, банк “Форум”, Правекс-Банк, “ПроКредит Банк”, Укрексимбанк, Ощадбанк, ПриватБанк, банк “Південний”, банк “Хрещатик”, Індустріалбанк), яким агентство присвоює рейтинги, за результатами першого півріччя 2010 року становила 56,4%. При цьому Fitch у цей показник, крім прострочених кредитів, включає і реструктуризовані позики. У цілому щодо банківської системи ситуація може бути навіть гіршою.

Також про рівень проблемності кредитних портфелів банків можна робити висновки й за величиною резервів, сформованих під кредити й відображених у балансах банків. За даними НБУ, станом на 01.11.2010 року сукупні резерви під знецінення позик 176 банків склали 115,1 млрд грн, або 15,3% відносно самої заборгованості за кредитами.

В умовах економічної кризи категорія неплатників за банківськими кредитами поповнилася за рахунок “нетрадиційних” з точки зору банків і професійних стягувачів позичальників. У цій частині співробітництво кредитних організацій, тимчасово проблемних позичальників і колекторів виходить на новий рівень і має масу відмінностей від класичної схеми.

Якщо говорити про традиційну схему взаємодії “банк – колектор – боржник”, то банки, як правило, передавали професійним стягувачам спочатку злісних неплатників із значними термінами прострочення, до яких практично одразу починали застосовуватися класичні методи стягнення. Варто відзначити, що докризові показники щодо норми неповернення з кожного виду кредитів досить точно прогнозувалися і “включались” у вартість кредиту. Тобто банк, просуваючи на ринок новий продукт, розраховував його вартість, виходячи із встановленого нормативу втрат, збільшуючи на нього свою ефективну ставку. Таким чином, добросовісні позичальники розплачувалися за “несумлінних” і банк зазнавав мінімальних утрат, продовжуючи нарощувати обсяги кредитування.

Події 2008–2009 рр. і поточна ситуація підірвали ефективність згаданої схеми й показали її вразливість.

Масовий дефолт за зобов’язаннями раніше сумлінних позичальників “пробив” установлений коридор припустимих утрат і запустив ланцюгову реакцію: дефолт позичальника – погіршення якості кредиту на балансі банку – збільшення резервів під “поганий” кредит – проблеми з ліквідністю – згорання програм кредитування (у кращому випадку). При цьому варто враховувати, що норма резервування постійно збільшується паралельно до погіршення якості активу, відволікаючи вкрай дефіцитні для банку ресурси, особливо в період не найкращої ринкової кон’юнктури [2].

Проблеми обвального дефолту за зобов’язаннями торкнулися всього спектра кредитної діяльності банків незалежно від ступеня ризикованості кожного продукту. Перед банками постало масштабне завдання із систематизації масиву проблемних боргів, що виникли, налагодження контактів з боржниками, роботи із забезпеченням за кредитами у форс-мажорному порядку та в обсягах, що значно перевищують ресурсні й організаційні можливості більшості кредитних організацій.

Якщо в більш спокійні часи колекторам передавалися борги в межах ризикового “коридору”, то тепер співробітництво починає приймати комплексний і стратегічний характер.

Суть класичної схеми полягає в тому, що банк як і раніше передає реєстри спочатку поганих (тих, хто не почав обслуговувати свій кредит з моменту першого-другого платежу) позичальників колекторському агентству. У роботі із цією категорією

стягувачі застосовують традиційні методики, що включають телефонні контакти, виїзди співробітників до неплатників, судове й виконавче впровадження.

Вплив кризи на роботу із цим сегментом позначився лише в більш уважному ставленні банків до профільної групи й припиненні практики затягування в роботі щодо стягнення.

Схема повернення в графік платежів включає в себе роботу з позичальниками, які раніше сумлінно виконували свої зобов'язання з обслуговування кредиту, але за несприятливих кон'юнктурних умов відчувають тимчасові труднощі.

Питання про необхідність реструктуризації заборгованості по можливості слід вирішувати до моменту появи простроченої заборгованості. Ініціатором внесення змін до кредитного договору може бути як позичальник, так і банк-кредитор.

Для попередження виникнення "прострочення" кредитний інспектор може в розумний термін (скажімо, за тиждень) до настання дати платежу, відповідно до кредитного договору в усній або письмовій формі, нагадати клієнту про наближення терміну повернення кредиту, з'ясовуючи заодно наміри клієнта із цього питання.

Рішення про реструктуризацію (зміну умов) проблемної заборгованості приймається в тому ж порядку, що й рішення про первинну видачу кредиту. При підготовці рішення про реструктуризацію проводиться комплексний аналіз діяльності клієнта в порядку, аналогічному до порядку проведення аналізу при видачі кредиту.

При розгляді питання про можливість реструктуризації кредитів кредитним інспекторам варто звертати увагу на те, яким чином реструктуризація відібується на категорії якості кредиту й величині створеного щодо нього резерву на відшкодування можливих утрат.

Перед ухваленням рішення про реструктуризацію рекомендується проводити перевірку й оцінку заставленого майна зі складанням відповідного акта. Не зайвою є також і виїзна перевірка стану фінансово-господарської діяльності клієнта, якщо банк розглядає питання реструктуризації боргу юридичної особи.

Реструктуризація заборгованості за кредитом є угодою позичальника з кредитором, якою передбачено застосування нової схеми погашення боргу у зв'язку з неспроможністю боржника виконати раніше взяті на себе фінансові зобов'язання [1, с.336].

На думку С.М. Фроста, реструктуризованими є кредити, щодо яких урегульовано формальну домовленість про реструктуризацію боргу й позика класифікується як точна, але при цьому строки погашення кредиту значно змінені [8, с.50].

В угоду про реструктуризацію можуть входити такі елементи:

1. Збільшення грошових потоків від операційної діяльності.
2. Покращення забезпечення за кредитом. Кредитор може бути готовий урахувати фактор ризику за кредитом, якщо він отримує право власності на додаткове забезпечення. Це може призвести до того, що у випадку ліквідації банк досягне більш високого показника суми відшкодування.

3. Продовження строків. Строки непогашених кредитів можуть бути продовжені, а особливо для кредитів з основним періодом погашення це зменшує основну складову запланованих платежів.

4. Більш низькі процентні ставки. Кредитори можуть погодитися знизити процентну ставку щодо кредитів з метою зменшення фінансового навантаження.

5. Пільгові періоди (кредитні канікули). Кредитори можуть дати згоду на пільговий період, протягом якого змінюються умови кредитів, тимчасово відкладаючи вимоги до боржника, проводити заплановані платежі з погашення. Виплати процентів і (або) погашення основної суми кредиту можуть бути переплановані з метою відповідності до запланованого потоку коштів. Попередні проценти можуть просто накопи-

чуватись, а від позичальника буде вимагатися погасити їх у визначений момент часу в майбутньому.

6. Продаж активів. Будь-які активи, що не є забезпеченням щодо кредиту і які не мають суттєвого значення для ведення бізнесу, мають бути продані.

7. Обмін боргових зобов'язань на акції. Цей спосіб розповсюджений, коли виникають великі корпоративні дефолти. Обмін боргових зобов'язань на акції відбувається в тому разі, коли кредитори згодні врахувати фактор ризику за рахунок списання розміру боргу в обмін на частину акцій цієї компанії. У таких випадках кредитори зазвичай стають власниками більшої частини або всіх акцій компанії [3].

При роботі з тимчасово проблемними позичальниками найбільш поширеними заходами для боржника, які використовують банки, є:

- *Реструктуризація заборгованості шляхом збільшення терміну кредиту при зменшенні суми щомісячного платежу.*

Наприклад, позичальник не платить за кредитом протягом шести місяців. Якщо до цього він справно обслуговував кредит не менше одного року й не ховався від кредитора в період нестабільності, банк звертається до нього з пропозицією реструктуризувати заборгованість.

Схема може бути такою: позичальник направляє в банк заяву з проханням про реструктуризацію (за формою банку). Після цього між ним і банком укладається угода про реструктуризацію (у рамках нового документа, як правило, збільшується термін кредиту й зменшується сума платежу). Штрафи за рішенням колегіального органу списуються, однак у ряді випадків можуть бути включені в новий щомісячний платіж.

Схема реструктуризації заборгованості проводиться у формі підписання додаткової угоди до кредитного договору, що коригує основний договір у частині строку кредиту, графіка погашення та обсягу платежів. Як правило, умови реструктуризації узгоджуються з позичальником заздалегідь. Пені й штрафи в деяких випадках “включаються” у реструктурований обсяг.

- *Списання суми штрафів і пені, що набігли.*

При досягненні домовленості з позичальником про погашення заборгованості за кредитом сума накопичених штрафів за прострочений період з нього не стягується і списується (також у рамках додаткової угоди, якщо подібний пункт не передбачений основним договором).

Наприклад, позичальник не платив за кредитом два місяці (пропустив два платежі). Протягом цього періоду, крім відсотків, нараховувався штраф у розмірі 0,8% за кожен день прострочення.

Позичальник вирішив свої проблеми й звернувся до банку з наміром продовжувати обслуговування кредиту на попередніх умовах.

Звернення до банку позичальника, як правило, здійснюється у формі заяви на ім'я голови правління банку з проханням списати нараховані штрафи за прострочення. Надалі на підставі розпорядження відповідальної особи або колегіального органу (залежно від внутрішнього регламенту банку) штрафи списуються.

- *Перекредитування – видача кредиту на більш пільгових умовах з подальшим погашенням за рахунок нього проблемного кредиту.*

Подібний механізм урегулювання проблемного боргу поки не має широкого поширення в секторі заборгованості фізичних осіб, але він успішно використовується, як правило, при роботі з великими боргами юридичних осіб. Його застосовують часто навіть не стільки за фактом накопиченої суми прострочки, скільки виходячи з видимих труднощів з обслуговуванням кредиту (часті затримки з платежів за графіком). Особливістю механізму перекредитування є те, що позичальник не бачить “живих” грошей

на своєму кредитному рахунку – відповідно до умов договору кошти нового кредиту відразу ж спрямовуються на погашення старого.

• *Надання відстрочки на виплати (до декількох місяців) на “поправку” справ, пошук роботи тощо.*

Механізм, близький до списання штрафів. При укладенні угоди, що чітко обумовлює термін мораторію щодо платежів, усі нараховання відсотків за кредитом ідуть у звичайному режимі, за винятком штрафів, які відразу можуть бути нараховані на весь період мораторію в разі непоновлення платежів після закінчення обумовленого терміну.

Потрібно враховувати, що в роботі з тимчасово проблемними позичальниками кредитним організаціям не слід затягувати з оперативними заходами. Переговорний процес, розроблення механізмів відновлення графіка платежів та інше необхідно починати на стадії не більше 60 днів (два пропущених платежі).

Безумовно, далеко не всі банки використовують як зустрічні пропозиції увесь наведений вище перелік, проте більшість активно працюючих банків мають свої пакети пропозицій з реструктуризації.

Звичайно, ідучи на це, банк несе певні втрати, пов'язані з розбалансуванням щодо строків і вартості залучених і розміщених ресурсів, зниженням (часто істотно) прибутковості, але підсумкових плюсів більше – це й усунення проблеми відволікання значних грошових коштів у резерви, і збереження платоспроможної клієнтської бази, дбайливе ставлення до якої надалі – у період відновлення ринку – матиме позитивний ефект.

Висновки. Реструктуризація – це окремий випадок у рамках кожного окремого банку, це – своєрідна локальна амністія.

Переваги інструментів реструктуризації очевидні для всіх. Для позичальників, яким дозволяють у максимально легкому режимі пережити важкі часи й зберегти позитивну кредитну історію. Для банків, які вирішують проблему власної ліквідності й збереження якісної клієнтської бази. Але, незважаючи на перелічене, слід розуміти, що кінцеву ефективність запропонованого й прийнятого комплексу заходів покаже лише середньострокова практика його використання. Тільки тоді можна буде побачити перші результати, оцінити кількість негативних випадків. Урегулювання проблемної заборгованості кредитного ринку перебуває на початку шляху, але процес уже пішов, і практика застосування механізму реструктуризації неминуче буде поширюватися.

1. Вовк В. Я. Кредитування і контроль : навчальний посібник / В. Я. Вовк, О. В. Хмеленко. – К. : Знання, 2008. – 463 с.
2. Комиссаров И. Ю. Реструктуризация задолженности: работа на будущее / И. Ю. Комиссаров // Банковский ритейл. – 2010. – № 3.
3. Славянский А. В. Управление проблемной задолженностью банка / А. В. Славянский // Аудит и финансовый анализ. – 2010. – № 1.
4. Міщенко В. І. Реструктуризація кредитів в умовах кризи: світовий досвід і можливості застосування в Україні / Міщенко В. І., Крилова В. В., Ніконова М. О. // Вісник НБУ. – 2009. – № 5. – С. 12–17.
5. Банківські операції : підручник. – 3-тє вид., переробл. і доповн. / [Мороз А. М., Савлук М. І., Пуховкіна М. Ф. та ін.]; за заг. ред. А. М. Мороза. – К. : КНЕУ, 2008. – 608 с.
6. Науменкова С. В. Вдосконалення управління проблемними кредитами банків / С. В. Науменкова, І. Ю. Тарануха // Банківська система України в умовах глобалізації фінансових ринків : тези доповідей і виступів міжнар. наук.-практ. конф. – Черкаси, 2010. – С. 159–160.
7. Проблемные кредиты: кто, сколько, кому и почему // Инвестгазета. – 2010. – № 13. – С. 50–51.
8. Фрост С. М. Настольная книга банковского аналитика : деньги, риски и профессиональные приемы / С. М. Фрост. – Днепропетровск : Баланс Бизнес Букс, 2006. – 449 с.

Рецензенти:

Яременко О.Л. – доктор економічних наук, професор кафедри банківської справи Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Приказюк Н.В. – кандидат економічних наук, доцент кафедри страхування та ризик-менеджменту Київського національного університету імені Тараса Шевченка.